

Омарова А. А.,
аспірант кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ РСР ЗА ДЕКЛАРАЦІЄЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню такого важливого історичного документу, як Декларація про державний суверенітет України. Розглянуто процес прийняття Декларації та проаналізовано її основні положення.

Ключові слова: Декларація, державний суверенітет України, конституційна реформа, суверенітет, правовий статус.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах анексії Криму й агресії Російської Федерації на Сході України законодавцю та громадськості важливо звернутись з основними положеннями Декларації про державний суверенітет України і їхньою законодавчою реалізацією. Існує потреба в постійному критичному аналізі досвіду питань державного суверенітету і його врахуванні на сучасному етапі конституційного будівництва й законотворчої діяльності.

Наукові проблеми щодо державного суверенітету Української РСР за Декларацією про державний суверенітет України розглядалися у роботах багатьох правознавців, одні з яких досліджували процес прийняття Декларації та значення її положень, серед них А.В. Корнєєв, О.М. Мироненко, О.В. Прієшкіна, В.Є. Скорохода й інші; інші – вивчали вплив Декларації на подальше законотворення та розглядали питання оновлення деяких її положень, серед них О.П. Коцюба, Р.О. Коцюба, Ю.С. Шемшученко та інші.

Метою дослідження є історико-правовий аналіз процесу прийняття Декларації про державний суверенітет України, її правового статусу за цим документом і впливу Декларації на подальші процеси законотворчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий статус Української РСР як суверенної держави вперше знайшов своє розгорнуте визначення в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. [1]. За своїм змістом вона стала програмним документом українського державотворення, законодавчого забезпечення державного суверенітету України.

Ще на стадії обговорення в Верховній Раді Української РСР було запропоновано 9 проектів Декларації [2, с. 170–201], деякі з них містили навіть діаметрально протилежні положення, що викликало бурхливі дискусії [3, с. 95]. З остаточного варіанту проекту Декларації було виключено розділ IX, де були закріплені суверенні права Української РСР і розділ XII «Українська РСР та Союз РСР». Щодо розділу IX, то обґрунтовувалось це тим, що вичерпний перелік усіх суверенних прав держави неможливо укласти, а суверенні права реалізуються й виявляються під час реалізації державою її суверенітету [2, с. 214]. Щодо нового союзного договору зазначалось, що він не може бути предметом Декларації. Декларація не повинна містити розділу про союзний договір, адже цим дискредитується саме поняття суверенітету. Це питання має бути предметом окремого державного акта [2, с. 214, 223–224, 230, 235].

На думку деяких депутатів, «проект втратив від такої економії» [4, с. 43].

Суперечки під час обговорення проекту Декларації почалися ще з назви самого документа. Депутати 248 голосами підтримали пропозицію замінити в назві документа слова «Українська РСР» словом «Україна», обґрунтовуючи тим, що це історична назва держави. Однак не була підтримана пропозиція деяких депутатів прописати в преамбулі Декларації нову назву держави – «Республіка Україна». Не отримала підтримки серед депутатів і пропозиція закріпити незаконність і недійсність договору між УРСР і РСФСР 1922 р. про створення федеративного СРСР. Поправки до преамбули щодо укладення майбутнього союзного договору були відхилені. Більшість депутатів висловились за утвердження насамперед державного суверенітету, а щодо питання стосовно подальшого перебування в складі Союзу схилились до думки, що його має вирішити референдум [2, с. 523–530, 532, 534–535, 537–543]. Отже, при обговоренні Декларації про державний суверенітет України вносились численні пропозиції та поправки, котрі свідчили про усвідомлення народними депутатами нагальної необхідності задекларувати новий правовий статус Української РСР і конституційного характеру норм Декларації. Частина поправок була принциповою та була відображена в подальших нормативно-правових актах.

Прийнята Декларація проголошувала незалежність держави у внутрішніх та зовнішніх зносинах і утверджувала реальний суверенітет. Декларація про державний суверенітет України не лише проголосила суверенітет нашої держави, а й містила низку інших принципових положень конституційного значення [5, с. 3]. Справжнім здобутком Декларації стало винятково повне визначення державного суверенітету, напрямів і механізмів його реалізації як безпосередньо народом, так і через народних депутатів, обраних до Верховної Ради Української РСР і місцевих Рад. Преамбула Декларації містила таку важливу норму, як визнання необхідності побудови правової держави. В умовах перебування Української РСР у складі Союзу РСР, де поняття «правова держава» не могло співіснувати із закоренілою системою тоталітарної держави, це було важливим кроком у конституційному будівництві Української РСР.

Положення Декларації свідчили про набуття й використання теоретичного та практичного досвіду державно-правового будівництва в період 1985–1990 рр. Декларація визначила три види суверенітету: державний, народний і національний. Державний суверенітет передбачався в преамбулі документа як верховенство, самостійність, повнота й неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Народний суверенітет закріплювався в розділі II «Народовладдя», відповідно до якого народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці. Верховна Рада правотворчо й законодавчо закріпила відродження історії правової ідеології народовладдя системою

виборчого права [6, с. 12]. Розділ I «Самовизначення української нації» визначав національний суверенітет як розвиток держави в наявних кордонах на основі здійснення української нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Реформаторськими були положення розділу III «Державна влада» щодо поділу державної влади в Республіці на законодавчу, виконавчу та судову. Для радянської держави, у якій панувала практика вирішення всіх питань на пленумах ЦК КПРС, це був крок до побудови демократичної, правової держави.

Важливим є положення розділу V «Територіальне верховенство» щодо здійснення Українською РСР верховенства на всій своїй території. На цьому положенні базувались розділи «Економічна самостійність», «Екологічна безпека», «Культурний розвиток». Саме в цих розділах передбачалося самостійне вирішення Українською РСР усіх своїх внутрішньодержавних питань. Усі життєво важливі сфери державного управління передавалися до компетенції Української РСР, на вищому рівні закріплювалися гарантії положень раніше прийнятих Законів із цих питань.

Розділ IX «Зовнішня і внутрішня безпека» закріплював, що Українська РСР проголошує свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою та дотримуватись трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти й не набувати ядерної зброї. У другій половині 2014 р. були подані до Верховної Ради України проекти законів і заяв, які передбачають відновлення статусу ядерної держави [7]. Проте такі ініціативи можуть стати хибним вимушеним механізмом гарантування національної безпеки, що суперечить не лише положенням Декларації, а й тенденціям забезпечення світової ядерної безпеки та принципам дії міжнародного права [8, с. 8]. Оскільки в розділі X «Міжнародні відносини» передбачено визнання Українською РСР переваги загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальнодержавних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права, саме закріплення переваги загальнолюдських цінностей означало відмову від ідеології Союзу РСР.

Із прийняттям Декларації про державний суверенітет стала широко застосовуватись назва «Україна» в офіційних документах [9, с. 27]. Тому деякі науковці стверджували, що Декларація про державний суверенітет України закріплює нову назву держави [10, с. 45], а інші, навпаки, уважали цю тезу помилковою [11, с. 95]. На нашу думку, хоч у тексті Декларації республіка зазначається як Українська РСР, однак її автори в самій назві документу визначили її як Україну, і це було важливим кроком на шляху до незалежності.

У день прийняття Декларації Верховна Рада Української РСР прийняла також Постанову «Про День проголошення незалежності України» [12], якою 16 липня проголошувалось днем незалежності України.

Декларація проголосила не лише державний суверенітет, а й інші основи державного ладу та передумови розвитку державності [13, с. 51], зокрема зовнішній і внутрішній суверенітет, унітарність Республіки. Цей юридичний акт був документом «на виріст»: з одного боку, він регламентував і фіксував те, що існувало в реаліях, з іншого – він став своєрідною юридичною програмою держави, у якій визначено основні принципи та пріоритетні цілі майбутнього розвитку державотворчого процесу [14, с. 92]. Проте її положення були виключені з Преамбули проекту нової Конституції України, було втрачено зв'язок між Декларацією й Конституцією. У світлі сучасної конституційної реформи вбачається за необ-

хідне відновлення зв'язку між цими двома важливим актами держави [8; 15, с. 10].

Висновки. Декларація про державний суверенітет України була програмним документом, прийняття якого надало республіці правового підґрунтя для ухвалення низки нормативно-правових актів, що розвивали положення Декларації й утверджували реальний суверенітет у всіх сферах держави. Наслідки теоретичних і практичних досягнень у правовому полі країни, прогалини й недоліки в законодавчій реалізації програмних положень Декларації про державний суверенітет України даються взнаки й сьогодні. Звідси – потреба постійного критичного осмислення набутого досвіду в теорії та практиці реалізації державного суверенітету України, урахування його в сучасному державо- та законотворенні.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ // Відом. Верх. Ради. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Декларація про державний суверенітет України. Історія прийняття, документи, свідчення. – Житомир: Рута, 2010. – 868 с.
3. Корнєєв А. Декларація про державний суверенітет України як засновок Конституції України. До 20-річчя Декларації про державний суверенітет України / А. Корнєєв // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2010. – № 2. – С. 94–97.
4. З невіголошеного виступу народного депутата Дорогунцова С.І. // Перша сесія Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. – 1990. Бюлетень № 68. – С. 42–43.
5. Шемшученко Ю.С. Від Декларації – до Конституції / Ю.С. Шемшученко // Правова держава. – Вип. 8. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. – С. 3–11.
6. Коцюба О. Чому і як протистоять реалізації декларації, або Хто нищить відродження правової ідеології народовладдя?: правосвідомість: наука і практика реалізації правової ідеології народовладдя / О. Коцюба // Віче. – 2015. – № 13. – С. 12–13.
7. Про денонсацію Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 01 липня 1968 року: проект Закону України від 20.03.2014 р. № 0076 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?i=&pf3516=0076&skl=8; Про Заяву Верховної Ради України щодо відновлення Україною статусу ядерної держави: проект Постанови Верховної Ради України від 23.07.2014 р. № 4351а // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51782.
8. Коцюба Р. Декларація та Конституція України: гарантії ядерної безпеки громадян і народу / Р. Коцюба // Голос України. – 2014. – № 175. – С. 8.
9. Шемшученко Ю. Конституція і виборчий процес в Україні / Ю. Шемшученко // Віче. – 2015. – № 16. – С. 26–29.
10. Мироненко О.М. Історія Конституції України / О.М. Мироненко. – К.: Ін Юре, 1997. – 60 с.
11. Корнєєв А. Декларація про державний суверенітет України як засновок Конституції України. До 20-річчя Декларації про державний суверенітет України / А. Корнєєв // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2010. – № 2. – С. 94–97.
12. Про день проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 16 липня 1990 р. № 56-ХІІ // Відом. Верх. Ради. – 1990. – № 31. – Ст. 430.
13. Скомороха В. Новітній конституційний процес в Україні у працях професора Юзькова / В. Скомороха // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: зб. на пошану першого Голови Конст. Суду України, проф. Л. Юзькова. – К.: Логос; Конституційний Суд України, Академія правових наук України, 2008. – С. 50–59.
14. Прієшкіна О.В. Декларація про державний суверенітет та її роль у становленні української держави / О.В. Прієшкіна // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 91–94.
15. Коцюба О. Київська Русь і честь народів: їх спадкоємці козаки України та Росії були, є і будуть! / О. Коцюба // Голос України. – 2014. – № 182. – С. 10; Коцюба Р. Декларація та Конституція України: гарантії ядерної безпеки громадян і народу / Р. Коцюба // Голос України. – 2014. – № 175. – С. 8.

Омарова А. А. Правовой статус Украинской ССР по Декларации о государственном суверенитете Украины

Аннотация. Статья посвящена исследованию такого важного исторического документа, как Декларация о государственном суверенитете Украины. Рассмотрен процесс принятия Декларации и проанализированы ее основные положения.

Ключевые слова: Декларация, государственный суверенитет Украины, конституционная реформа, суверенитет, правовой статус.

Omarova A. Legal status of Ukrainian SSR in accordance with Declaration of state sovereignty of Ukraine

Summary. The article is devoted to the study of such important historical document as Declaration of State Sovereignty of Ukraine. The process of adoption of the Declaration was considered and its main provisions were analyzed.

Key words: Declaration, state sovereignty of Ukraine, constitutional reform, sovereignty, legal status.